

Bojana Modrijančič Reščič

Šolski center Nova Gorica, Elektrotehniška in računalniška šola

MOČ HOLOKAVSTA V ŽIVLJENJSKIH ZGODBAH

Bojana Modrijančič Reščič

Nova Gorica School Centre, School of
Electrotechnology and Computer Science

THE POWER OF THE HOLOCAUST IN LIFE STORIES

Gospa Rezi

(Fotografija je last gospe Anice Remec.)

IZVLEČEK

Življenjske zgodbe nekdanjih internirank ponujajo bralcem vstop v intimni svet, ki bi lahko ostal skrit. A življenje se velikokrat zasuka v nasprotno smer, saj odkrije, kar se je dogajalo, tudi nelepe stvari. Tako mladi vstopijo v zgodovino, ki je sami niso doživljali, a jo spoznavajo s pomočjo knjig. Razumeli bodo tudi zgodovinska dejstva, ki so zavrtela usodo posameznikov, ko so pisali pot v osvoboditev Slovencev izpod tujega jarma. To je bilo velikokrat povezano z nečloveškim trpljenjem.

Ključne besede: druga svetovna vojna, holokavst, taborišče Ravensbrück, trpljenje Primorke in Korošice

ABSTRACT

The life stories of former female internees provide readers with access to an intimate world that could have remained hidden. But life often takes another turn and reveals past events, including the bad ones. That way young people enter history which they did not experience first-hand, but which they come to know through books. They will also come to understand the historical facts which twisted the fate of the individuals who paved the way for the liberation of Slovenes from foreign oppression. It was often accompanied by inhumane suffering.

Keywords: World War II, Holocaust, Ravensbrück camp, suffering of a woman from the Primorska region and the Koroška region

UVOD

Prispevek predstavlja usodi dveh žensk, Primorke in Korošice, ki sta trpeli v koncentracijskem taborišču Ravensbrück. K branju o njuni trnovi poti me je v šolskem letu 2018/2019 spodbudil dijak 1. letnika programa SPI, smer računalnikar. Sam je z govornim nastopom nadgradil pouk slovenščine, vanj pa je vpletel tudi zgodovinska dejstva. Po sledih Marije in Ane je s knjigo hodil tudi dijak 3. letnika programa SSI, smeri tehnik računalništva. Oba sta s samostojnima nastopoma izrazila svoje mnenje o dogodkih v vojnem času, dodala še življenjske zgodbe svojih sorodnikov iz temne in krute zgodovine, svoje sošolce pa spodbudila, da razmišljajo o temni preteklosti.

OSEBNI ZGODBI PRIMORSKE IN KOROŠKE INTERNIRANKE

Marija Lozar iz Oseka je svoje trpljenje zapisala v knjigi z zgovornim naslovom *Kako so ukradli mojo mladost*. Rojena leta 1926 je že zgodaj zasovražila italijanščino, ki so se jo morali učiti v šoli. Spomnila se je, da so morali slovenske knjige skriti pod orgle v cerkvi, da jih ne bi dobili Italijani. Požigali so hiše, preganjali domačine, jih zapirali v zapore in nasilno mobilizirali moške. Leto 1942 je bilo njeno zadnje leto najsrečnejšega obdobja v družini. Že naslednje leto je moral najstarejši brat v delovni bataljon, kamor so Italijani vpoklicali slovenske fante, da ne bi šli v partizane. Leta 1944 je postala skojevka; bila je tudi kurirka, njena najboljša prijateljica Tončka pa obveščevalka. Njuno trpljenje se je začelo, ko sta 11. 1. 1945 prišli v Ravensbrück. Marija se je zavedela, da sta postali le številki za počasno ubijanje. Taboriščno številko so si morale jetnice prišiti na rokav. Pod njo je bil tudi trikotnik, ki je opozarjal, zakaj so se znašle na tem kraju. Dobile so pollitrške lončke, ki so bili obtolčeni in zarjaveli. Marmelada je bila razredčena z vodo, margarino so jedle brez kruha. Za posteljnino so služile blazine iz žakljevine z malo žagovine, brez vzglavnikov in odej. Med spanjem so jih polivali z mrzlo vodo. Ko so dobile vročo ječmenovo kavo, se je skoraj vedno polila, ker so jih pretepali s palicami, biči, usnjenim pasom. Paznice so bile zlobne Poljakinje in ženske niso več vedele, kaj jih bolj boli: udarci, rane ali lakota. Vladale so tudi uši. Taboriščnice so belim z rdečim križem na hrbtu rekle, da so od Rdečega križa, črne in debele so bile fašisti, naglavne so bile njihove. Za dolgimi nohti se jim je nabirala umazanija, Marijine otekle noge, ki so ji že ob prihodu zamrznile, so postale mehurjaste, gluhe, mravljinčaste in trde. Sicer so morale jetnice z vozom voziti na odpad taboriščne smeti in kuhinjske ostanke. Na gnojišču so pobrskele za ostanke hrane, olupki: »Z naglico smo jih stlačile v usta, da nas paznice ne bi videle ali bi nam mimoidoči, napol blazni od lakote ne segli v usta in iz njih pobrali ostanke hrane ter zbežali, še preden bi se me sploh zavedle. Lakota je iz vseh nas naredila zveri.«¹ Morale so tudi natovarjati premog na kamione in vozove, prebirati oblačila, ki so jih iz taborišča pošiljali nemškimi družinam, saj so te vse premoženje izgubile v bombardiranjih. Marija je zbolela za tifusom, dobila drisko, ni se več bala trupel, saj so sotrpinke umirale tudi ponoči. Zasmilili so se ji bolni otroci, ki so se kljub vsemu igrali. Njeno rano na nogi je poslabšala taboriščna umazanija. Ženske je spremljal lagerski smrad iz krematorija: »Smrdelo je zaradi odpadkov, povsod je bilo vse polno driske od obolelih za tifusom, pa tudi od komaj živih ali umirajočih internirank, ki so bile polne gnijočih ran od premrzlin ali od pretepanja. Takšne rane zelo smrdijo.«² Nekoč se je Marija ponoči onesvestila, a kmalu dobila udarec v levo stran pasu, kjer se ji je čez mesec dni naredil velik tur, kot zapiše. Hudo žejo si je gasila s snegom, na ustni-

¹ Lozar, M. (2008). *Kako so ukradli mojo mladost*. Osek: samozaložba, str. 56.

² Prav tam, str. 65.

cah in jeziku je imela dolge razpoke. Živela je ob koščku kruha, a ga ni mogla požirati. Dobil je vročino, zaradi težav z glavo ni razumela sotrpink. Začel ji je hrometi jezik, imela je krvav urin. V taborišču Apterode Buchenwald, kamor so jih premestili, so dobile tudi žlice. Mariji se je začelo blesti zaradi bolečin v nogi, iz katere je raslo divje meso. Rešil jo je poljski jetnik zdravnik, saj je morala namočiti nogo v vrel lipov čaj, lipovo cvetje pa je morala držati na rani.

Iz nje ji priteče gnoj. Po velikonočnem petku leta 1945 so bile ženske zopet na cesti. Ko je pet moških pobegnilo, so jih strahotno pretepli. Pravi, da je bil to strašen krvavi pot mučenikov iz štraftaborišča. Ženske so na poti jedle celo nestrupene rastline. Nabirale so regrat, grmovje, celo vejice. Mislile so, da bodo hrano našle na tleh, ker so jo pozabili bežeči, a je ni bilo. Kmetice okoliških vasi so jim v predpasniku prinesle kruh, a se je raztresel po tleh, ko so taboriščnice grabile po njem, vendar so ga pobrale do zadnje drobtinice. Češke so se rade spomnile, a so si železe oditi domov. Marija je izgubila lase, Tončka pa je umrla v Bergen-Belsnu. Ženske so slišale za lažno propagando, da naj bi v Jugoslaviji grdo ravnali z ljudmi. A Marija je bila neomajna, domov grede je celo prehodila 8 kilometrov in se vrnila kot prva interniranka s Primorske. Telesno in duševno trpi ter vse življenje ostane invalidka, čeprav se zdravstveno osebe zelo trudi.

Dijak 1. letnika Srednje poklicnega izobraževanja, smeri računalnikar, ki mi je svetoval branje tega dela, ga je prebral kar dvakrat: »Zgodba se me je dotaknila še posebno zato, ker je Marija vaščanka iz sosednje vasi in ker je v taboriščih doživljala grozo in trpljenje tudi moja prababica. Mislim, da si kljub opisovanju in pripovedovanju teh resničnih zgodb ne moremo predstavljati, kaj so ti ljudje pretrpeli v življenju. Po pripovedovanju moje babice je njena mama, moja prababica, živela v Idriji, ime ji je bilo Rezi. Nekega dne so vaški otroci našli puško in šli v gozd, kjer so streljali v drevesa. Nemci so strele slišali in zaradi strahu pred partizani odšli po hišah ter odpeljali vse ljudi v Gorico, od tam pa v taborišče. Moja prababica je imela tedaj 35 let. 16 mesecev je bila v štirih različnih taboriščih, tudi Bergen-Belsnu, nazadnje v Ravensbrücku. Ko je prišla domov, se je poročila in rodila dva otroka, najprej mojo babico, nato pa še njenega brata, ki je umrl v prometni nesreči z motorjem pri 20 letih. Moja prababica ni veliko govorila o tistih dneh, saj jo je bilo strah, da bi se spominjala tistih dogodkov in da bi s pripovedovanjem prizadela svoje bližnje.

Knjiga je opomin današnjim in prihodnjim generacijam, da se kaj takega nikoli več ne bi zgodilo. Je resničen dokaz človeške krutosti, po drugi strani pa tudi človeške zmogljivosti in želje po življenju. Vredna je branja.<

Dijakovi sošolci so tiho spremljali pripovedovanje, niso pa mogli pozabiti pobegle Julke, ki so jo nacisti strahotno pretepli, da je izgubila eno oko. Tri dni je bila lačna in prezebla,

Zapornice v Ravensbrücku leta 1939.

(Vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Ravensbr%C3%BCck_concentration_camp#/media/File:Bundesarchiv_Bild_183-1985-0417-15,_Ravensbr%C3%BCck,_Konzentrationslager.jpg, dostop: 24. 10. 2019.)

dijake pa je pretreslo dejstvo, da ji je bilo mrz zaradi človeške hudobije. »*Le kako so bili lahko tako kruti do človeka? Niso imeli srca? Pravijo, da se mladi učimo od odraslih /.../*« so bile izjave dijakov ob pripovedovanju sošolca, ki je dvignil ramena v znak nemoči. Le kako odgovoriti 15-letnikom o teh krutih časih, saj je tudi pripovedovalec mlad in se zaveda, da so morali tedaj mladi zelo hitro odrasti, ker jim življenje ni prizanašalo.

Ana Jug - Olip je svoji kruti zgodbi napisala naslov *Utihnile so ptice, utihnila je vas*. To se je zgodilo že leta 1938 v Selah n Koroškem. Ko je Hitler leta 1941 napadel Jugoslavijo, je tam izginila tudi slovenska beseda. Leta 1942 so se začele družine izseljevati. »*Požegnali smo se in šli čez prag domače hiše v pregnanstvo.*«³ Najprej so prispeli v izseljensko taborišče Rohnitz, kjer so mlade fante šolali za Hitlerja. Dekleta so dobila kovinske tablice s številko. Kmalu se je znašla v samici v Eichstättu na Bavarskem, v Avstriji na Gestapu pa je tajila vse, čeprav so imeli dokaze. Zato so jo poslali v Ravensbrück. Tja je prispela 12. 6. 1943, odšla pa aprila 1945. »*Za nepokvarjeno človeško pamet so bile taboriščne strahote tako nemogoče, da jih je bilo res težko verjeti, in nobeno človeško pero ne bo moglo popolnoma opisati brezna, kamor so vrgli človekove pravice.*«⁴ Cesta je bila posuta s premogovim prahom, ki se je ob dežju lepil na cokle. Ko je bilo suho in vetrovno, je prah prodril tudi skozi obleko. Vsaka je dobila svoj lonček, skledo in leseno žlico. Nani, tako so ji rekli domači, se je javila v šivalnico. Na sveti večer je manjkala jetnica, zato so morale vse stati na mrazu in snegu, v prvi vrsti so bili otroci. Končno so izvedele, da je esesovka pozabila povedati, da je ena umrla. Esesovke so imele za pasom vedno revolver, bikovko pri roki ter psa ovčarja ob sebi. Jetnice pa so delale v tkalnicah, šivalnicah, pletilnicah. Ker perila niso menjali, so se razširile uši, ki so prihajale tudi z vojaškimi uniformami, ki so jih interniranke dobile s front v popravilo. Odpravili jih niso, saj ob pranju para ni segla v notranjost. Velika nadloga so bile tudi garje. Ženske so se pri praskanju okužile. Lakotni edem pa je bila najpogostejša taboriščna bolezen, ki je bila posledica lakote in je spremljala preostale bolezni. Ta je napihoval ude in povzročal hudo drisko. Rane pa so prevezovali z nesterilnim papirjem. Leta 1944 so proti tifusu cepili tiste, ki so prihajale v neposreden stik z esesovci. Bolnico so v bolniško sobo sprejeli le, če je imela zelo visoko temperaturo, a umivale so se z mrzlo vodo. V sobah je neznosno smrdelo. Če si imel preveč zlatih zob, si v bolnišnici dobil smrtno injekcijo; zlato je kmalu izginilo tudi v zasebne namene. Leta 1942 in 1943 so v Ravensbrücku opravljali poskuse s sulfonamidi in s presajanjem kosti, sterilizacijo ter obnavljanjem živcev in mišic. Temu namenu so služile mlade in zdrave Poljakinje iz Lublina in Varšave, ki so bile zaprte zaradi odporniškega gibanja. Med jetnicami se je za-

Barake v Ravensbrücku.

(Vir: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/2/25/Ravensbruck_camp_barracks.jpg, dostop: 24. 10. 2019.)

³ Jug - Olip, A. (2011). *Utihnile so ptice, utihnila je vas*. Celovec: Mohorjeva družba, str. 52.

⁴ Prav tam, str. 72.

Pogled na območje nekdanjega ženskega taborišča Ravensbrück.

(Vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Ravensbr%C3%BCck_concentration_camp#/media/File:Ravensbr%C3%BCck_Frauenlager1.jpg, dostop: 24. 10. 2019.)

nje udomačila beseda krulik oz. zajček. Himmler, ki je spodbujal stara pozabljena ljudska zdravila, se je zanimal za vse poskuse. Nani v zapisu izpostavi dr. Oberheuser, ki je bila brezčutna, samo enkrat je po dolgotrajnih prošnjah prinesla žejnim okisano vodo: »*Dolgo jih sploh niso prevezali, tako da so kar plavale v gnoju.*«⁵ Operirali so jih oblečene, niso jim umili nog. Če se je hrana konec l. 1943 poslabšala, je bila pozimi 1944/1945 izjemno slaba. Dijakom 3. letnika smeri tehnik računalništva se zdi nepojmljivo, da so ljudje lačni, saj sami komaj čakajo na šolsko malico. Nekdo je ob govornem nastopu pripomnil, da je bilo nepojmljivo, kako so vozili špinačo na istih vozovih, ki so služili za odvažanje mrličev. »*Kar z vilami so jo zmetali na tla, v njej so bili vedno polži, črvi, dračje in kamenčki.*« Pripomnila sem, da je bila ženskam najbolj odvratna jed posušena zelenjava, ker je bila podobna prašičji krmi, a še te ni bilo: »*Namesto zabele so dobile drobce premogovih ugasikov in pesek, leta 1944/45 pa niti plesnivega kruha več.*« In ob dijakovem pripovedovanju o dejstvu, da so jetnice ponoči umirale ter padale s postelj, sem videla blede obraze. Ker so sami velikokrat nemirni, so si težko predstavljali, da pri apelih niso smeli šepetati, kaj šele kašljati in kihniti. Poslušali so, da je tepež v Ravensbrück vpeljal Himmler, ob tem so bile poškodovane ledvice, globoke rane so se zagnojile. »*V delavnicah so pretepali jetnice s stoli, z zabojčki, ali butali z njihovimi glavami ob stroje ali steno.*«⁶ Ženske je lahko do smrti ogrizel pes ali pa so zaradi posta shirale. Sterilizirali so mlade Judinje, Romkinje, tudi Slovenke poskusom niso ušle. Deklice so krvavele, vpile od bolečin, dr. Clanber pa jim je vbrizgal srebrov nitrat. Dr. Treite je trebušni tifus celo zdravil s sečem nosečih žensk. A čeprav je angleška radijska postaja BBC poročala o poskusnih operacijah, se o tem ni smelo razvedeti. Jetnice so morale za vedno utihniti, zato so se ob grožnji prodiranja zaveznicov podale na *todesmarsch* oz. smrtni pohod in hodile tri dni in noči. Nani tega ni zmogla več, a je le prišla do zbirnega taborišča v Neubrandenburgu. Ko se je 30. avgusta 1945 vrnila domov, je izvedela, da je oče za vedno ostal v kraju Stein an der Donau.

Dijak 3. letnika smeri tehnik računalništva je ob svojem govornem nastopu zapisal svoje misli: »*Težko sem si predstavljal, kaj so te osebe doživljale, težko je sploh pomisliti, da na tem svetu obstaja tako zlo, da ljudje nimajo čustev. To, da čutijo zadovoljstvo ob mučenju nedolžnih ljudi, je nerazumljivo. A tudi Nemci so končno popustili, saj so se zbal zase, ko se je bližal konec vojne. Veliko zdravnic, vojakov ter paznic iz taborišč je bežalo, ker jih je bilo strah, da*

⁵ Prav tam, str. 87.

⁶ Prav tam, str. 99.

Spomenik v Ravensbrücku, ki opominja in spominja na trpljenje zapornic. (Vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Ravensbr%C3%BCck_concentration_camp#/media/File:Ravensbr%C3%BCck_Tragedie.jpg, dostop: 24. 10. 2019.)

bodo umrli. Strah pred smrtjo pa je gotovo najhujši strah. V knjigi so opisani dogodki, kako so se v času, ko so spoznali, da se jim približujejo fronte z obeh strani ter so jih preletavala letala, začeli popuščati in med njimi je veliko paznic začelo pomagati vsem obolelim. Vendar je bilo za veliko internirancev prepozno, saj so zaradi izčrpanosti in bolezni umirali na poti v druga taborišča. Da bi končali mučenje, so mnoge postrelili. To so sicer delali tudi zato, ker se niso smeli pogosto ustavljati, ker so bežali pred bližajočo se fronto. Težko je bilo brati Anino knjigo, ker je na začetku opisovala lepe čase, ko so bili v družini ter s sovaščani povezani, peli so in plesali, ko pa so prišli Nemci, so si vsi kazali prst ter se izdajali, da bi se izognili kazni. Mnogi so kljub vsemu pristali v taboriščih. Menim, da se je veliko teh internirancev po osvoboditvi želelo maščevati. Velikokrat so se spravili na paznike, ki so jih prepoznali na železniških postajah, ko so sami bežali domov. Tudi v moji družini so še živi spomini iz vojnih časov. Moj pradedek Aurelio po mamini strani je bil Italijan. Ko se je začela vojna, je imel sedemnajst let. Delal je v letališču v Avianu, popravljal je letala. Ko je 1943 Italija kapitulirala, je zbežal v Gorico k teti, da bi se pridružil partizanom, a ni vedel, kje je žive-la. Skril se je prav v njenem bloku. To je bilo zgolj naključje. Videl je veliko groznih stvari, o katerih pa ni želel govoriti. Tudi moja prababica Marica, njegova kasnejša soproga, se je pri svojih sedemnajstih letih pridružila partizanom in nosila puško do konca vojne. Ponosno je govorila o luknji v titovki, ki

jo je staknila med bojem za Trst. Nerada pa je govorila o bratu, ki ga je izgubila prav na zadnji dan vojne, in o stricu Luki, ki so ga odpeljali v Auschwitz, ker se je menda kot glasbenik preveč gibal v sumljivih krogih. Stric Luka je bil visok skoraj dva metra. Vaščani, ki so se iz taborišča vrnili živi, so povedali, da je imel le štirideset kilogramov, ko je umrl. Tudi prababica se je ob pripovedi večkrat zazrla skozi okno in rekla, da se ne spomni več vsega. Mislim pa, da se ni želela spomniti grozot, ki jih je doživela in videla.«

SKLEP

Šolska predmeta slovenščina in zgodovina pri pouku dijakom ponujata mnoga izhodišča, da bi dopolnili ter nadgradili svoje znanje. Pri zgodovini ob drugi svetovni vojni sledi jo zgodovinskemu dogajanju, ko so mnogi, tudi Slovenci, trpeli v taboriščih. Kraje tega množičnega iztrebljanja povežejo s holokavstom, izpostavijo Hitlerja ter njegove zamisli o veliki državi, v kateri bo vladala arijska rasa. Izvedo tudi, da so bile v taborišču Ravensbrück ženske, ki so nečloveško trpele, izpostavljene tudi medicinskim poskusom, ki so jih za vedno zaznamovali. Branje o individualnih usodah spodbuja vse dijake, da spregovorijo tudi o družinski preteklosti, ko je zgodovina pisala mnoge usode. Sami velikokrat rečejo, da je bila to temna stran zgodovine, o kateri mnogi molčijo, a je bila vendar tista, ki je krojila mlada življenja. Sami, pravijo, se pri predmetu zgodovina učijo dejstev, o življenjski poti ljudi pa spoznavajo v knjigi. Tako izpostavijo ustno in pisno sporočanje pri pouku slovenščine; ob aktualizaciji dogajanja izražajo zmožnost estetskega doživljanja.

Pri svojih predstavitvah literarnih del uporabljajo računalniška programa PowerPoint ter Word, slikovno gradivo in resnične zgodbe svojih sorodnikov. Besedila so slikovita, saj ob tem uporabijo besedni in nebesedni jezik, zastavljajo tudi vprašanja svojim sošolcem. Dopolnijo in nadgradijo tudi učiteljevo delo, saj samoiniciativno preberejo besedilo ter ga ponudijo učitelju v branje. Tako poteka sporočanje od sporočevalca do naslovnika in obratno. Ni le učitelj sporočevalec, pač pa tudi dijak. Sošolci pa kot naslovniki razumejo pomen literarnega dela, ki jih tudi spodbuja k izražanju lastnega mnenja, k rabi zbornega jezika ter komunikaciji sploh. Razumejo tudi pomen slovenskega jezika ter rabo le-tega v literarnih delih v slovenskem prostoru. Pozorni so tudi na pravopisno in slovnično pravilnost ter slogovno ustreznost pri ustnem in pisnem izražanju. Tako zaokrožijo pomen šolskih predmetov slovenščina in zgodovina v ustrezno celoto.

VIRI IN LITERATURA

- Jug - Olip, A. (2011). *Utihnile so ptice, utihnila je vas*. Celovec: Mohorjeva družba.
Katalog znanja, Slovenščina, Srednje strokovno izobraževanje, 2010.
Katalog znanja, Zgodovina, Srednje strokovno izobraževanje, 2007.
Lozar, M. (2008). *Kako so ukradli mojo mladost*. Osek: samozaložba.